

НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МОЛОКА ТА МОЛОЧНИХ ПРОДУКТІВ НА СВІТОВОМУ РИНКУ В КОНТЕКСТІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Є.М. УЛЬКО, асистент

Харківський національний аграрний університет ім. В.В.Докучаєва

Проведений аналіз конкурентних переваг на світовому ринку молока та молочних продуктів дав змогу визначити місце України як потенційно потужного експортера. Іншою стороною стали напрацювання напрямів подальшого розвитку країни в зміцненні позицій зовнішньоекономічної діяльності при дотриманні принципів внутрішньої продовольчої безпеки.

Конкурентоспроможність, захист товаровиробників, оцінка підтримки виробників (PSE), індекс порівняльних переваг (RCA), зовнішньоекономічна діяльність, продовольча безпека, внутрішній ринок, напрями розвитку потенціалу молокопродуктового підкомплексу АПК.

Низький рівень споживання населенням молока та молочних продуктів вимагає розгляду проблем підвищення конкурентоспроможності при дотриманні принципів продовольчої безпеки на внутрішньому ринку України. Оскільки молокопродуктовий підкомплекс зберігає досить значну промислову потужність переробки, постає питання про підвищення ефективності його діяльності, що можливе через підвищення самого рівня конкурентоспроможності товарів, або в подальшому визначення напрямів його структурних змін залежно від стратегічної орієнтації в зовнішньоекономічній діяльності. При цьому зміни в експорті продукції повинні бути тісно "підвладними" до самої продовольчої забезпеченості в середині країни.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питанням підвищення конкурентоспроможності виробництва молока та молочних продуктів на зовнішніх ринках в контексті продовольчої безпеки приділяли увагу більшість провідних вітчизняних вчених-економістів, серед яких: Т.Г. Дудар, І.І. Думич, М.М. Ільчук, С.Р. Камілова, А.С. Лисецький, І.І. Лукінов, В.Я. Месель-Веселяк, Т.Л. Мостенська, Р.М. Мудрак, П.Т. Саблук, М.Ф. Соловійов, М.І. Соломко, В.І. Топіха, О.В. Шкільов та багато інших. Конкурентоспроможність являє собою складову ланку, яка прямо впливає на ефективність функціонування відповідних суб'єктів господарювання, які поєднані в технологічному ланцюзі, а тому розглядати окремо виробничий елемент продуктового комплексу не завжди виправдано. Отже, дослідження питань ефективності постійно виступають комплексним полем пошуків, що може бути частково виражено через значну кількість наукових праць як у вітчизняних вчених, так і їх закордонних колег [1, 3, 4, 5, 10].

Мета дослідження. Опрацювати та виробити найбільш доцільний стратегічний напрям в розвитку молокопродуктового підкомплексу зовнішньоекономічної діяльності України в контексті продовольчої безпеки.

Виклад основного матеріалу. Світовий ринок молока і молочних продуктів за експортом зміщений з країн найбільших виробників (Індія, США, Росія, Німеччина, Франція і т.д.) до країн з досить високим рівнем спеціалізації саме в галузі молочного скотарства порівняно з іншими (надалі буде використано порівняльний аналіз конкурентних переваг). Підтвердженням цього слугує співвідношення питомої ваги у виробництві та експорті на світових ринках. У цьому випадку країни Океанії посідають провідне місце, де найяскравіше виділяється Нова Зеландія. На її частку припадає лише 2,2 % валового світового виробництва (14,5 млн тонн за 2005 р.), а величина експорту становить 23,0 % загальнопланетарного обсягу і 69,3 % регіонального значення [8].

Нова Зеландія є беззаперечним лідером за темпами розширення та нарощення виробництва молока. Швидкість розвитку молочного скотарства в цій країні вражає, навіть при порівнянні з країнами, що розвиваються, де темпи розширення ринку такі ж високі, як і прирости їхніх ВВП, а в країнах з розвинутою економікою спостерігається досить усталено повільна зміна динаміки розширення ринкового простору. Наприклад, у країнах, які стрімко розвиваються – Китай, Індія – темп зростання обсягів виробництва за період 1996-2006 рр. становить 17,1 і 4,3 % відповідно, коли в тій же Новій Зеландії він досягнув 4,3 % річних, або збільшився на 5190 млн тонн, а у Німеччині, Франції і США дані показники склали: -0,04, -0,137 і +1,7 %, що й підтверджує процес усталеності [9]. Відмінність такого росту між країнами полягає в тому, що вони працюють на збільшення виробництва продукції для забезпечення внутрішньоринкових, тобто національних інтересів, а остання країна – на світовий товарний попит.

Успіх цієї країни залежить не від високих дотацій чи надвисоких імпорتنих мит. По-перше, такі досягнення неможливі без усвідомлення виробничих можливостей – це і забезпеченість природними ресурсами, сприятливі кліматичні умови тощо. Але, по-друге, це людський капітал, який направлений на досягнення поставленої мети, що базується на інтенсивних критеріях розвитку скотарства з виробленою особливою моделлю розширеного відтворення виробництва притаманній їхній системі соціально-економічного господарювання в ринкових умовах невпинного процесу глобалізації національних економік різних країн світу [6].

Про високий рівень досягнення ресурсної продуктивності свідчать темпи щорічного зростання віддачі. За період до радикального реформування аграрної сфери Нової Зеландії (1984 р. був визначальним у проведенні державних реформ по прискоренню розвитку аграрного сектору), з 1972 по 1984 р. включно темпи склали 1,5 %, а в післяреформенний період з 1984 по 2004 р. – уже 2,5 % щорічного зростання. Визначальним кроком, як не дивно, стало не посилення державної підтримки, а навпаки – більша раціоналізація і упевнене скорочення дотацій агровиробникам [10].

Наприклад, за масштабом протекціонізму всього сільського господарства, Європейський Союз з його PSE=43 % займає провідне місце після Швейцарії та Японії. Так, за 2001 р. показник для яловичини склав 73 %, цукру – 44, зернових – 46 і для молока – 41 %. Повертаючись до рівня розвитку молокопродуктового підкомплексу Нової Зеландії, потрібно

відмітити, що за показником PSE рівень становить близько 1 % для аграрної сфери [2].

На основі однієї з методик Б. Баласса – фактичних порівняльних переваг (Revealed Comparative Advantage), проведено поетапний аналіз зовнішньоекономічної діяльності на ринку молочних продуктів. Зазначимо, що деякі автори досить прагматично розглядають даний підхід в оцінках порівняльних переваг, надаючи неабиякого значення галузям агропромислового комплексу (у тому числі переробної сфери), вважаючи, що вони мають унікальні природні можливості, традиції виробництва та експорту різних продуктів харчування. Це і є теоретичною основою (інструментарієм) перевірки або спростування гіпотези деяких дослідників саме щодо аналізу молокопродуктового підкомплексу України [1, 3, 7].

Для аналізу на першій стадії було визначено розміри індексів фактичних переваг за величиною країн з найбільшими обсягами виробництва молочної сировини. В цілому причинно-наслідкову схему здійснено таким чином, щоб простежити "курс" розвитку країн за індексом змінюючи критерії вихідного матеріалу і зіставляючи їх за порядковим номером країни і розрахунковим рангом конкурентних переваг. Такий аналіз буде складатися з трьох етапів:

1) за загальними обсягами виробництва, які можуть дати інформацію умовного відліку і уособлюють частково як потенціал країни, так і розмір існуючих потреб населення країни;

2) порядок держав за ранжованою величиною загального експорту молочних продуктів (у вартісних величинах), що на відміну від загальних обсягів виробництва має "прямопропорційний" вплив на формування експортного потенціалу країн;

3) упорядковане ранжування країн за показником величини виробництва на одну особу. Високий рівень даного показника може описувати процес не лише досить значної внутрішньої потреби в молочних продуктах, а й прямопропорційно формувати надлишки для зовнішньої торгівлі – це і повинно стати заключною стадією формування напрямів зовнішньоекономічної діяльності на світових ринках молочних продуктів.

I. Тепер детально розглянемо кожний з напрямів за роком найбільшого сприяння, тобто 2005-м [3]. За першим, найбільшими світовими виробниками молока і молочних продуктів є Індія, США, Російська Федерація і т.д. З розрахунків випливає, що не всі найбільші виробники мають і найбільший порядковий ранг за експортними конкурентними перевагами. Тобто в більшості з них відчутний дефіцит на внутрішньому ринку. А за порівняльними індексами, країни порівну розподілилися між загальною їх чисельністю. В першій десятці найпотужніших виробників найбільший рівень абсолютних переваг мають Німеччина (155,4 од.), Франція (284,5), Україна (394,4), беззаперечним лідером залишається Нова Зеландія (4133,9), з другої десятки ввійшли також п'ять країн – це Польща (300,2), Нідерланди (280,4), Італія (116,9), Аргентина (363,9 од.) і найбільша за балами в цій підгрупі Австралія (428,9 балів). Отже, між найпотужнішими світовими виробниками молочної сировини лідерами в конкурентних перевагах залишаються дві країни Океанії – Нова Зеландія з найбільшим відривом від усіх та Австралія. Україна в даному перерозподілі рангів

поступається лише двом найбільшим і має третє місце – з оцінкою в 394,4 бали. Як стає зрозуміло, серед країн з найбільшими обсягами виробництва молочної сировини Україна має дійсно високий рівень фактичних порівняльних переваг за 2005 р., оскільки займаючи 10 місце за виробництвом посідає 3 за індексним. Окремо потрібно відзначити і розподіл балів відносно самих видів молочних продуктів. Наприклад, Україна за групою сирів посідає друге місце в світі із загальним рівнем балів – 577,7 од., поступаючись лише Новій Зеландії, в якої 2156,5 од.

II. Наступним кроком визначення індексної оцінки є розрахунок за порядковим номером експортного потенціалу країн. Звідси, найбільшим експортером усіх видів продукції є Німеччина – 6155,8 млн дол. США, Нова Зеландія на 4-му місці – 3664,6 млн дол. США, а Україна на 16-му – 550,8 млн дол. США, поступаючись Польщі, Австрії і Аргентині, які за порядковим номером виробників молочної сировини значно відстають. Це вказує на відносно слабкий експортний розвиток України порівняно з названими країнами. Більшість країн, які експортують молочні продукти понад 1 млрд дол. США, а таких 9 з 12, європейські. У цілому загальний експортний потенціал поки що сконцентровано саме в країнах Європейського Союзу з досить високим рівнем внутрішнього ринкового захисту.

Проте як показують фактичні розрахунки, на країни з найбільшим експортними потоками припадає не досить високий ранговий показник. Для тих же Німеччини, Франції і Нідерландів він складає лише 13,9 і 10, при цьому немає певної закономірності в тенденціях. Згадані країни в порівнянні з позиціями за обсягами виробництва посідають у списку експортерів найвищі щаблі, змістившись від попереднього рівня з 4,5 і 12 позицій. Але за фактичними конкурентними перевагами вони все таки значно поступаються Новій Зеландії (1-ше місце), Білорусі (2-ге), Данії (3-тє), Австралії (4-те) і Україні (5-те). За цих умов розташування країн Нова Зеландія залишається з найвищим фактичним індексом, а всі інші (Австралія, Україна) від попередніх груп змістилися внаслідок появи ще двох експортерів з потужними конкурентними перевагами.

III. На третьому етапі здійснено визначення порядкового і фактичного за індексом розміщення країн основних учасників світового ринку молока відносно показника виробництва на одну особу. Оскільки, на відмінну від двох попередніх кроків, достатньо було розрахувати 20 країн, то завершальний крок потребує деякого доповнення до початкового стандартного набору. В основному це пов'язано з більшою щільністю аналітичної інформації навколо показника виробництва на одну особу. Наприклад, Україна, що займала на двох попередніх етапах порядкові номери 10 і 16, у ранжируванні найбільших виробників на одну особу посіла 21-ше, Великобританія – 9,10 відповідно 26 місце і т.д. Найбільшими виробниками молочних продуктів із розрахунку на одну особу залишаються Нова Зеландія, Ірландія, Данія, Нідерланди і Білорусія – 3581,8; 1270,0; 851,8; 669,1 і 578,6 кг на особу, а також Австралія (7-ме місце) – 519,1 кг. Найбільші виробниками на одну особу представлені країнами Європейського Союзу, окрім країн Океанії та Білорусі. Франція і Німеччина мають за такого розподілу менші порядкові номери – 12 і 16, виробляючи

405,8 і 345,6 кг відповідно на особу. Відмітимо, що рівень виробництва молока в межах існуючих 27 країн-членів Євросоюзу також досить відрізняється від найбільшої північної Ірландії в 1270,0 кг до південної Греції, Криту, і Мальти – 172,1; 139,2 і 110,2 кг тощо. Але країни, які знаходяться поруч, також не мають близьких один до одного значень – це наслідок не лише природно-кліматичних умов господарювання, а й політико-економічних програм у межах єдиного Європейського співтовариства. За яскравий приклад слугує виробництво в північній Ірландії – 1270,0 кг і в сусідній Великобританії – 241,1 кг за 2005 р. тощо.

За даними найбільших виробників із розрахунку на одну особу, спостерігається певне зміщення між найбільшими виробниками Європейського Союзу на перевагу іншим країнам. Так, з-поміж п'яти перших за списком країн лише одна з Європейського простору відповідала ранговому індексу – Данія, і то віддалилася на дві позиції по рангу, в першу чергу поступаючись Новій Зеландії, Білорусі, Литві та Киргизії. Перевагою цих країн над іншими є існуючі низькі ціни на молоко та молочні продукти і високий рівень спеціалізації в даній галузі порівняно з іншими аграрної сфери. Високий рівень виробництва ще не створює конкретно таких і переваг в конкуренції, адже можливий різний рівень забезпечення їх ресурсами, не менше і відіграє роль їх вартість наявних чи залучених у виробництві, а також граничний рівень витрат. Це в цілому і формує умови цін, за якими буде експортуватися продукція до інших країн. Наприклад, одні з найбільших Європейських виробників – Ірландія і Нідерланди, яким належить 2-ге і 4-те порядкові місця за конкурентними перевагами, посідають лише 11-те і 15-те відповідно. Німеччина і Франція також мають менші рангові і більші порядкові місця за даним видом ранжирування. У цілому в 10-ку країн з найбільшими конкурентними перевагами ввійшла Україна, посівши 7-ме місце і наслідуючи за всіма категоріальними розрахунковими індексами Австралію, і випереджаючи більшість країн Європи з досить міцним та переважаючим за вартісною величиною експортом. Серед найближчих країн Україна досить поступається Білорусі, а Російська Федерація яка має від'ємне сальдо в торгівельному обороті молочними продуктами є одним з найменш на сьогодні конкурентоздатним на світових ринках учасником, індекс становить лише – 14,6 од., що переважає Ісландію та Казахстан і посідає 28 позицію з 30.

Отже, дослідження за конкурентними перевагами підтвердили уявлення про рівень можливих переваг молокопродуктового підкомплексу на зовнішніх ринках у працях вітчизняних вчених. Ще одним з важливих моментів є подальше зростання потреб у споживанні молока і молочних продуктів, яке буде відноситись до країн з перехідною економікою які будуть і надалі відчувати певний дефіцит продукції, а тому на деякий час не зможуть відігравати активної ролі в перерозподілі світових ринків молочних продуктів.

Для України, як такої з високим рівнем конкурентних переваг (394,4 од., або 7-ме місце в світі серед найбільших виробників із розрахунку на одну особу), залишається важливим вектор подальшого розвитку цілого підкомплексу аграрної сфери. Зважаючи на це, виділяємо два основних напрями: 1) повністю експортно орієнтований, від порядкового місця за

обсягами виробництва в бік його зростання при вартісній величині експорту, та збільшення його при виробництві на одну особу (рис. 1), куди відносимо Нову Зеландію, деякі країни Європи та сусідню Білорусь, а 2) уже за існуючим напрямом розвитку, який має зворотну тенденцію до першого. Для другого напрямку притаманні деякі його похідні варіанти. Так, при першому різновиді країни з валовим виробництвом молока, які посідають провідні місця, з кожним кроком поступаються перед іншими – це внутрішня спрямованість на протипагу над зовнішніми ринками. Серед них – Індія, США, Російська Федерація і т.п. Другим різновидом країн – це відносно переважання за експортним спрямуванням над загальними обсягами виробництва і певне відставання за місцями у виробництві на одну особу. Сюди ввійшли Німеччина, Франція, Нідерланди, Польща та ін.

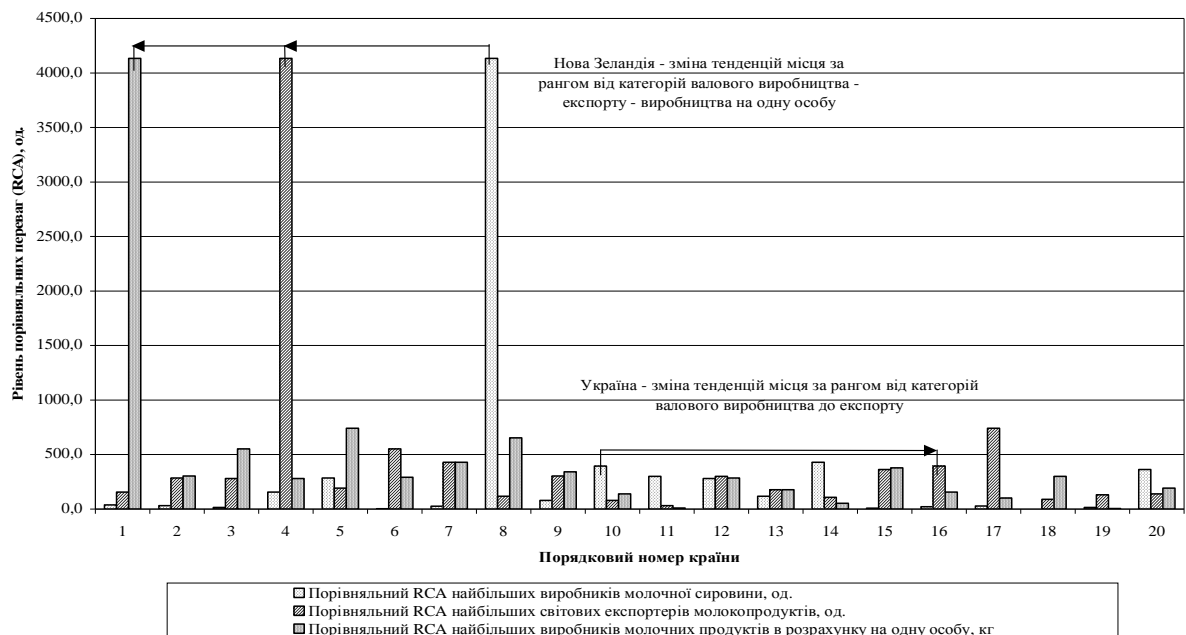

Рис.1. Неспівпадання країн за порядковим номером і параметром порівняльних переваг (RCA) по трьох категоріях

Україна відноситься до першого різновиду за таким умовним класифікуванням країн експортного спрямування. Тобто, посідає 10-е місце за обсягами валового виробництва молочної сировини, уже при вартості експорту зміщується на 16-те, а в переліку найбільших світових виробників із розрахунку на одну особу посідає лише 21 місце. При цьому індекс фактичних переваг вказує на досить високий ранг серед усіх країн-експортерів. Звідси, більш прийнятним розвитком подальшої зовнішньоторговельної діяльності на ринку молочних продуктів України має стати не перший підвид другого напрямку, а швидше другий. Для цього необхідно в достатній кількості виробляти якісної продукції з розрахунку на одну особу з висококонкурентоспроможними цінами на зовнішніх ринках молокопродуктів, які б дозволили за величиною експорту по праву щільно ввійти в 10 світових експортерів даної продукції.

Аналізуючи тенденції розвитку експортно-імпортних операцій ринку молочних продуктів розглянемо в динаміці його зростання за 2001-2005 рр., відповідно до показника варіації (рис. 2).

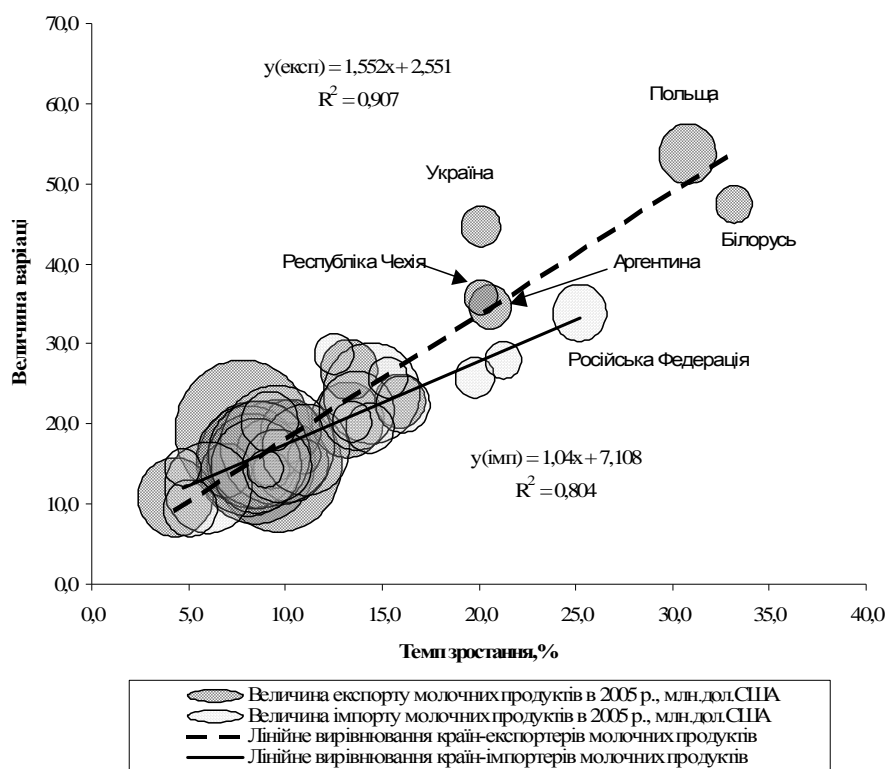

Рис.2. Тенденція розміщення 20 країн за найбільшими експортно-імпортними операціями залежно від темпів зростання вартості та відповідної величини варіації за всіма видами молочних продуктів у 2005 р.

Найбільш динамічно зростаючими за темпами щорічного приросту серед експортерів залишаються Білорусь, Польща, Аргентина, Україна і Республіка Чехія – 33,2, 30,8, 20,6, 20,1 і 20,1 % відповідно. Саме вони за критерієм варіації знаходяться за межею допустимості в 33 %. У розподілі імпорту не відповідною показником залишається динаміка зростання його в Російській Федерації. За експортуванням молочних продуктів по товарних позицій усі наведені держави в основному збільшили експортну виручку, але Україна поступилася за цим показником в торгівлі маслом тваринним на – 10,8 %. У цілому світовий ринок молочних продуктів досить динамічний і за імпортом значно однорідніший, аніж за експортуванням, оскільки на ньому відбуваються частіші переформатування учасників останніми роками і на арені світових продавців (експортерів) з'являються нові торговельні партнери.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз конкурентних переваг на ринку молочних продуктів України підтвердив існуючу гіпотезу про досить високий фактичний рівень порівняльних переваг між світовими товаровиробниками. Вважаємо, що подальший розвиток зовнішньоекономічної діяльності в СОТ лише дозволить у межах наявних ресурсів продовжити поглиблення суспільного поділу праці, а відтак потрібно зберегти уже існуючі конкурентні переваги, і в подальшому їх

примножити. Така тенденція потенційно можлива – і опирається на аналіз за категоріальним підходом шляхів розвитку. В цілому виділяємо два напрями. Перший напрям, за яким розвиваються найбільші експортери, не є адаптаційно можливим, оскільки цілковито не відповідає природноекономічним і демографічним умовам функціонування молочної галузі України. Другий напрям із другою його похідною досить можливий на перспективу і найбільш припустимий в зовнішній торгівлі молочними продуктами. Його можна реалізувати за умов диверсифікації світових каналів реалізації, а також різновидів товарної продукції. Україна до такого кроку поки що не готова, оскільки зростання експортної виручки вимагатиме переважаючого росту цін експорту над імпортом, а це можливо за досить високої якості молочних продуктів та застосуванні передових технологій виробництва молочних продуктів. Тим більше, що такий перехід повинен враховувати насамперед національні інтереси в розв'язанні продовольчого забезпечення та гнучкіших механізмів щодо стримування імпорту на фоні все зростаючого спаду виробництва молока. Іншою складовою залишається відкрите питання щодо остаточного переформатування каналів експорту, який би міг позиціонуватися на світових ринках не лише як сегмент "дешевої" продукції. А це можливо при змінній структури витрат на кожній ланці молокопродуктового підкомплексу України.

Список літератури

1. Дідівська Л.І. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник / Л.І. Дідівська, Л.С. Головки. – К. : Знання-Прес, 2000. – 209 с.
2. Актуальные аграрные переговоры ВТО в рамках раунда Доха и европейская аграрная политика / Ильдико Лайтош и Инна Левкович. – Институт аграрного развития в Центральной и Восточной Европе (ИАМО). – 2004. – 45 с.
3. Лисецький А.С. Конкуренентоспроможність сільського господарства України у світовому просторі / А.С. Лисецький, І.І. Думич, М.І. Соломко // Вісник МДАУ. – 2007. – № 3 (42). – С. 10-17.
4. Месель-Веселяк В.Я. Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2008. – № 12. – С. 8-14.
5. Мудрак Р. Споживчий аспект продовольчої безпеки / Р. Мудрак // Економіка України. – 2007. – № 11. – С. 82-89.
6. Улько Є.М. Стан і перспективи розвитку ринку молока та молочних продуктів України в контексті світових тенденцій: матеріали III Міжнародного Форуму молодих вчених ["Ринкова трансформація економіки постсоціалістичних країн: стан, проблеми, перспективи"], (Харків) / Є.М. Улько. – Харків : ХНТУСГ, 2008. – С. 243-247.
7. Файчук О.М. Значення порівняльних переваг у процесі інтеграції сільського господарства України у світовий аграрний ринок / О.М. Файчук // Вісник СНАУ. – 2007. – № 4-5. – С. 173-177.
8. Dairy statistics: an insider's guide / Pocket book. – MDC. – 2008. – P. 60.
9. International Trade Statistics 2007/World trade organization. – 2008. – P. 262.
10. McDonald, D., Nair, R., Podbury, T., Sheldrick, B., Gunasekera, D. and Fisher, B.S. 2006, US Agriculture Without Farm Support, ABARE Research Report 06.10, Canberra, September. – P. 53.

Проведений аналіз конкурентних переваг на мировому ринку молока и молочних продуктів дал можливість определити место Украины как потенциально мощного экспортера. Другой стороной стали наработки направлений последующего развития страны в укреплении позиций внешнеэкономической деятельности при соблюдении принципов внутренней продовольственной безопасности.

Конкурентоспособность, защита товаропроизводителей, оценка поддержки производителей (PSE), индекс сравнительных преимуществ (RCA), внешнеэкономическая деятельность, продовольственная безопасность, внутренний рынок, направления развития потенциала молокопродуктового подкомплекса АПК.

The conducted analysis of competitive edges in the world market dairy foods enabled to define the place of Ukraine as potentially powerful exporter. Works directions of subsequent development country became other side in strengthening of positions in foreign economic activity at the observance principles internal food safety.

Competitiveness, defence of commodity producers, estimation support of producers (PSE), revealed comparative advantage (RCA), foreign economic activity, food safety, internal market directions of development potential dairy subcomplex of AIC.